

LIBOR JELEN

ZMĚNY ETNICKÉ STRUKTURY V KAVKAZSKÉM REGIONU OD KONCE 80. LET: PRIMÁRNÍ STATISTICKÝ ROZBOR

L. Jelen: *Changes in ethnic structure in the Caucasus region since the end of the 1980's: primary statistical analysis.* – Geografie–Sborník ČGS, 114, 2, pp. 130–144 (2009). – The article deals with changes in ethnic structure in 13 political units of the North and the South Caucasus resulting from societal processes going on after the last 1989 Soviet census and illustrated by the outcome of censuses held in 1999–2005. The study deals with changes in population share of titular groups, Russians and other ethnic groups, with changing urbanization level and general regional population growth. It also makes an assessment of substantial changes in the ethnic structure in selected territories in connection with political and economical factors influencing the post-1989 development of the region and its ethno-territorial entities.

KEY WORDS: Caucasus – ethnic structure – titular groups – Russians – ethnic conflict – census.

1. Úvod

Kavkaz patří dlouhodobě k politicky velmi nestabilním regionům, což světu po delší době připomněl rusko-gruzínský konflikt o Jižní Osetii. V této souvislosti byla v médiích často zmiňována jiná regionální ohniska napětí, zejména Abcházie a Čečensko, přesto diskutím o kontextu a příčinách konfliktu chyběl hlubší geografický pohled. Až příliš jednostranně byly zdůrazňovány ekonomické či politicko-mocenské imperativy (zejména ve vztahu k Rusku) a opomíjeny byly kulturní, přesněji národnostní příčiny místní politické nestability. Jihoosetinská kauza totiž patří do pestré mozaiky kavkazských národnostních sporů, jejichž intenzivní ozbrojená stádia sice proběhla již v první polovině 90. let minulého století, ale které dodnes zůstávají nevyřešeny. Právě přetrvávající napětí mezi Gruzii a separatistickou Jižní Osetií je dokladem toho, že nacionalismus je stále přítomným jevem ovlivňujícím politikum této oblasti.

Na téma nacionalismu a etnických konfliktů v kavkazském regionu vzniklo v posledních letech poměrně dost literatury z per geografů, historiků, politologů i etnografů. I přes široké disciplinární rozpětí dané problematiky se jednotlivé práce značně podobají ve své struktuře, když většinou vycházejí z historizující analýzy kořenů konfliktů, na což navazuje více či méně hlubší geopolitický rozbor následných událostí. Nejvíce jsou akcentovány dvě témata komplementárně propojená, a to problematika kaspické ropy a ruské angažovanosti v původně lokálních konfliktech. Nicméně velmi dobře popsáno je také téma etnicity a nacionalismu v postsovětském prostoru zejména z pohledu historického vývoje. Z významnějších autorů anglosaského původu, jejichž díla jsou v odborné literatuře často citována, je možné uvést například jména Cornell (2001), Gall a de Wall (2000), Lieven (1998), Dunlop (1998), Golden-

berg (1994), Pipes (1997) či Suny (1994). Z politicko-geografického hlediska jsou pak nejvíce inspirující práce Kaisera (1994), Rowlanda (2004, 2006, 2007, 2008) a O'Loughlina (2007). Z ruskojazyčné či kavkazské oblasti lze přidat autory nezatížené „sovětskou“ či nacionalistickou perspektivou bádání jako například Tiškov (1996), Drobiževa (1996), Malašenko (2004), Nodia (1999). Z českých autorů je v současné době nejvýraznější osobností zabývající se Kavkazem politolog Souleimanov (2005), nicméně vědecké studie na tuto oblast vyprodukovala také řada dalších autorů z různých pracovišť (např. Baar 2005; Dostál 1979, 1989, 1993; Strítecký 2005; Šmíd 2007).

V rámci tohoto článku je vynechána již mnohokrát diskutovaná geopolitická rovina sporů (byť její vliv zde není nijak marginalizován či vyvrácen) a výrazněji jsou akcentovány kulturně-geografické aspekty vývoje kavkazského regionu v 90. letech 20. století. Článek je koncipován jako komparativní statistická analýza vývoje populace a etnické struktury, přičemž cílem je zachytit jak všeobecné trendy, tak specifika jednotlivých entit. Dokumentace, následný rozbor a explanace změn v etnickém složení populace regionu jsou pro další diskuzi velmi důležité, neboť tyto změny mohou být nejen samotným výsledkem konfliktů, ale také vlastní podstatou etnického napětí. Toto tvrzení se opírá o základní premisu modernistických teorií, které hledají ideální prostředí pro nacionalismus tam, kde se politické a etnické hranice liší. Může to být příklad více národů v jedné politické entitě, nebo jednoho národa ve více entitách. Samotná etnická heterogenost přitom nemusí nutně předurčovat konfliktní scénář, vždyť řada entit se vyznačuje vysokou multikulturalitou v rámci níž koexistují různé skupiny bez problémů (diskuze na toto téma viz Tomeš 2008). Klíčovou podmínkou pro mobilizaci národa jsou totiž společenské procesy jako například politické změny, urbanizace či demografický vývoj, které vyvolávají zásadní strukturální změny. V jejich důsledku se zvyšuje mezeitnická konkurence a tím i riziko vzájemných tenzí (viz Gellner 1993, Dostál 1999). Kavkaz vzhledem ke své inherentní etnické komplikovanosti a politické nestabilitě představuje ideální model pro sledování vlivu společenských procesů na rozvoj nacionalismu.

Východím bodem pro hodnocení je poslední sovětské sčítání, které proběhlo v lednu 1989, tedy v období těsně před rozpadem Sovětského svazu a vypuknutím většiny etnických konfliktů. Tyto události ve svém důsledku způsobily velké společenské změny a mimojiné pohyby obyvatelstva jak uvnitř tak vně kavkazských republik a autonomních celků. Na základě tohoto elementárního postulátu lze formulovat čtyři podrobnější hypotézy o etnickém vývoji na Kavkaze. V první řadě lze očekávat zesílení váhy titulárních etnik na úkor menšin v důsledku nacionalistických politik, a to především tam, kde proběhl či probíhá ozbrojený etnický konflikt. Za druhé je očekáván znatelný úbytek obyvatel ruské národnosti a dalších slovanských skupin, jejichž přítomnost v oblasti byla pozůstatkem dlouhodobé snahy sovětské politiky o modernizaci (sovětizaci) neruských regionů prostřednictvím rusifikace (imigrace Rusů), potažmo rusifikace místních národů (viz Dostál, Knippenberg 1979; Dostál 1989, 1993). Za třetí, úbytek ruského (slovanského) elementu na Kavkaze zřejmě negativně ovlivnil míru urbanizace entit, protože právě Rusové zde byli vlivem migrační politiky nejvíce urbanizovanou skupinou. Za čtvrté, pravděpodobně došlo k celkovému úbytku populace způsobeným migracemi z konfliktních regionů a ekonomickými problémy z konfliktů a rozpadu Sovětského svazu vyplývajících.

Primárním statistickým podkladem pro hodnocení změn etnické struktury ve 13 severo- a jihokavkazských entitách jsou výsledky censu obyvatelstva Sovětského svazu 1989 a censů konaných po jeho rozpadu: v Ázerbájdžánu v roce

1999, v Arménii v roce 2001, v severokavkazských republikách Ruské federace v roce 2002, v Gruzii v roce 2002, v Abcházii v roce 2003 a v Náhorním Karabachu v roce 2005 (v Jižní Osetii se nové sčítání obyvatelstva nekonalo, a proto nebyla do této studie zahrnuta). V několika níže zmíněných případech je však nutno přistupovat k censálním datům s jistou obezřetností, protože došlo ve zkoumaném období k výrazným územním změnám, navíc sčítání často probíhala za ztížených okolností. Předně, hranice některých entit byly v uvedeném období z různých důvodů změněny, a tak bylo nutno přistoupit ke korekci dat, aby územní jednotky byly srovnatelné. To je případ Čečensko-Inguška, Gruzie, Abcházie, Náhorního Karabachu a Ázerbájdžánu, kde se hranice měnily vlivem politického rozhodnutí či v důsledku konfliktu (viz Rowland 2004, 2006, 2007, 2008). Dále, v případě Čečenska jsou vedeny pochybnosti o spolehlivosti dat o počtu obyvatel, které se zdají být nadsazené (viz Heleniak 2003, Yusupov 2003). K pochybám vede také skutečnost, že ruská strana omezila přístup nezávislých informačních zdrojů do země v době tzv. druhé války, kdy se právě konalo také sčítání (viz Souleimanov 2005). Podobný problém nastává také v případě Arménie, Ázerbájdžánu a Náhorního Karabachu. Zde byl census z ledna 1989 silně ovlivněn již probíhajícími etnickými nepokoji a také ničivým zemětřesením v Arménii v prosinci předchozího roku, což jistě vyvolalo výrazné pohyby obyvatel a ztížilo práci sčítacích komisařů. Sporná se zdají být také data z abcházského sčítání v roce 2003. Údaje jsou převzaty ze sekundárního zdroje, který sice cituje původní publikaci, nicméně věrohodnost dat o stavu populace a etnické struktuře zpochybňuje nejen gruzínská strana, ale i některé mezinárodní instituce (viz ICG 2006).

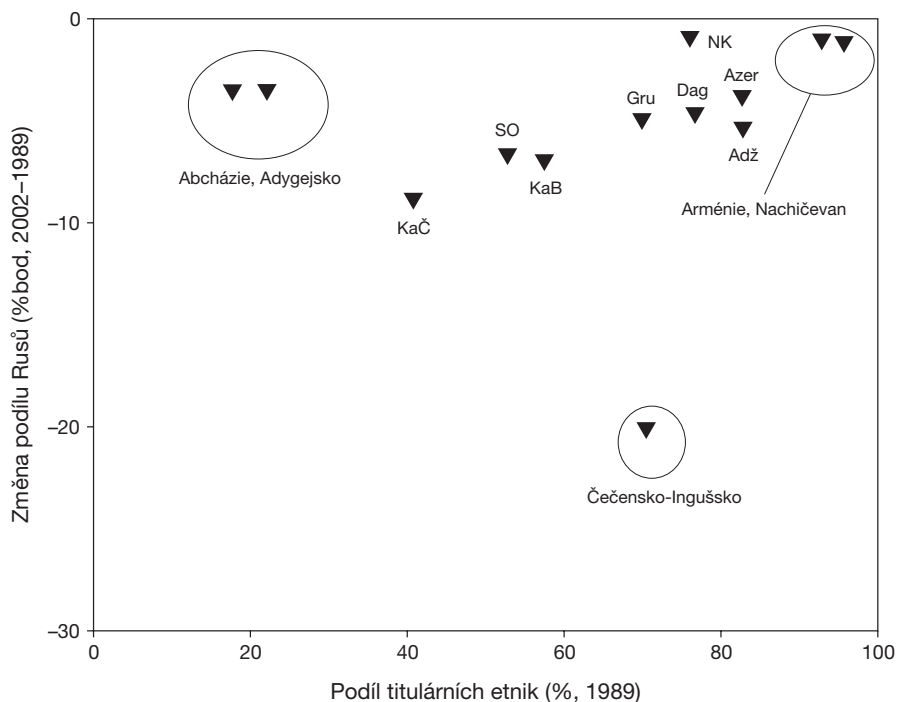
2. Změny etnické struktury: obecné hodnocení

Od roku 1988 v kavkazském regionu proběhlo či se stále odehrává 6 ozbrojených konfliktů, krom toho, oblast byla (a stále je) svědkem trvalého etnického napětí, které se projevuje jak silnými protiruskými náladami, tak vzájemnou animozitou kavkazských národů (viz Cornell 2001, Souleimanov 2005). Průběh konfliktů se v jednotlivých případech pochopitelně lišil, ale dvě významné okolnosti byly společné pro všechny. Konflikty byly doprovázené masivními etnickými čistkami (ať už dobrovolné či nucené migrace) a skončily intervencí ruské armády a vnučením příměří (tzn. zmrazením konfliktu), které brání mimojiné reintegraci uprchlíků.

Právě skutečnost, že dodnes nebyl ani jeden z konfliktů vyřešen a že mezitím dochází k politizovaným projevům nacionalismu v dalších regionech (Dagestán, Inguško), poukazuje na výraznou vitalitu kavkazských etnických vztahů (viz O'Loughlin et al 2007). Ty jsou do značné míry zatíženy politizovaným nacionalismem, který vychází z komplikované etnické struktury regionu. Otázkou zůstává, jak se etnická situace změnila vlivem politického, ekonomického a demografického vývoje od posledního sovětského sčítání v roce 1989.

Komplikovanost etnického vzorce kavkazského regionu v předvečer rozpadu Sovětského svazu dobře prezentuje míra zastoupení titulárních národů v rámci entit¹. Celkově se dá hodnotit rozložení této proměnné v rámci regionu jako velmi nerovnoměrné, což názorně dokumentuje obrázek 1.

Pouze u dvou jednotek lze hovořit o výrazné etnické homogenitě (alespoň 90 % titulární populace), a to Arménie a Nachičevanu. Na opačném pólu se nachází Abcházie a Adygejsko s přibližně 20% zastoupením titulárních etnik. I když nejvíce jednotek (6) se nachází v intervalu mezi 60–80 %, stále tyto

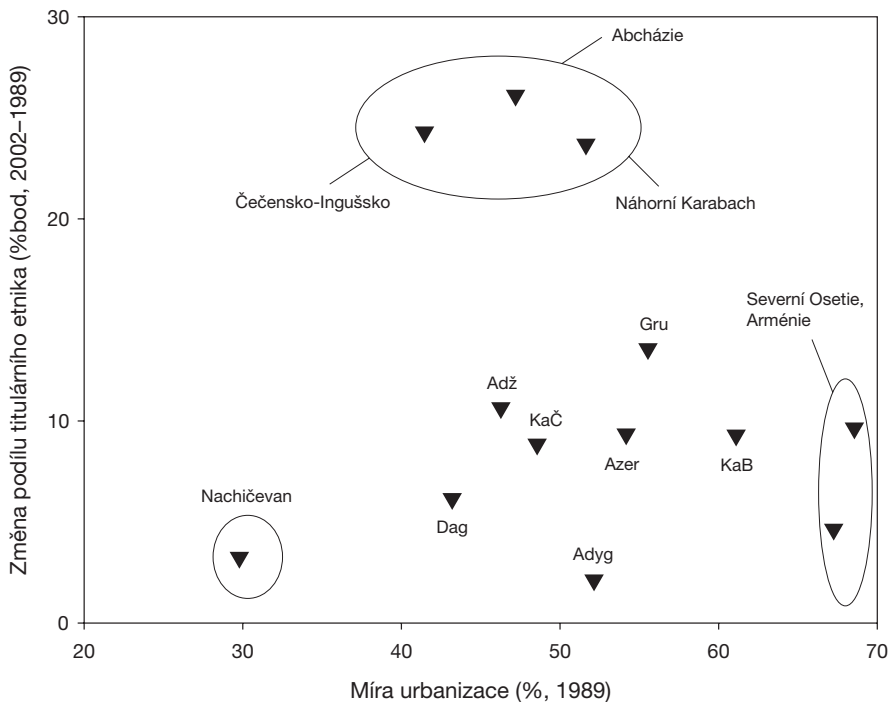

Obr. 1 – Podíl titulárních etnik 1989 a změna podílu Rusů 2002–1989. Abch – Abcházie, Ady – Adygejsko, Adž – Adžárie, Arm – Arménie, Azer – Ázerbájdžán, ČI – Čečensko-Inguško, Dag – Dagestán, Gru – Gruzie, KaB – Kabardsko-Balkarsko, KaČ – Karačajsko-Čerkessko, NK – Náhorní Karabach, Nach – Nachičevan, SO – Severní Osetie. Zdroj: Census 1989, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005.

hodnoty charakterizují výraznou etnickou heterogenost. Ta je sice pro region přirozená jako výsledek po staletí trvajících kulturního vývoje, ten byl nicméně zásadně ovlivněn vznikem Sovětského svazu, především vymezením administrativních hranic, které v některých případech nerespektovaly rozmístění etnik. Vliv na etnickou strukturu mělo také zavedení hierarchického správního systému, kdy titulární národy měly zajištěnu kulturní autonomii na rozdíl od ostatních národů uvnitř entity, což vyvolávalo tlaky na migraci. Podstatná pro další vývoj byla sovětská národnostní politika korenizace uplatňovaná ve 30. letech a pochopitelně řízené migrace a rusifikace² etnických periferií (viz Suny 1994, Tiškov 1996, Pipes 1997).

¹ Titulárním národem je rozuměna autochtonní etnická skupina, podle níž je daná jednotka pojmenována. Termín je používán specificky v regionech bývalého SSSR, kde byl zaveden v rámci politicko-správní organizace státu. Národy, které splnily základní předpoklady pro získání autonomie (hlavně počet obyvatel a jejich územní koncentrace), tak tvořily kulturně jazykový základ svazových a autonomních republik či autonomních oblastí. V některých případech se v jedné entitě ocitly dvě i více titulárních skupin (např. Karačajci a Čerkesové, nebo Dagestán), frekventovaný je také případ, kdy titulární národ představuje menšinu v rámci vlastní jednotky (např. Adygejsko; viz Kaiser 1994, Pipes 1997).

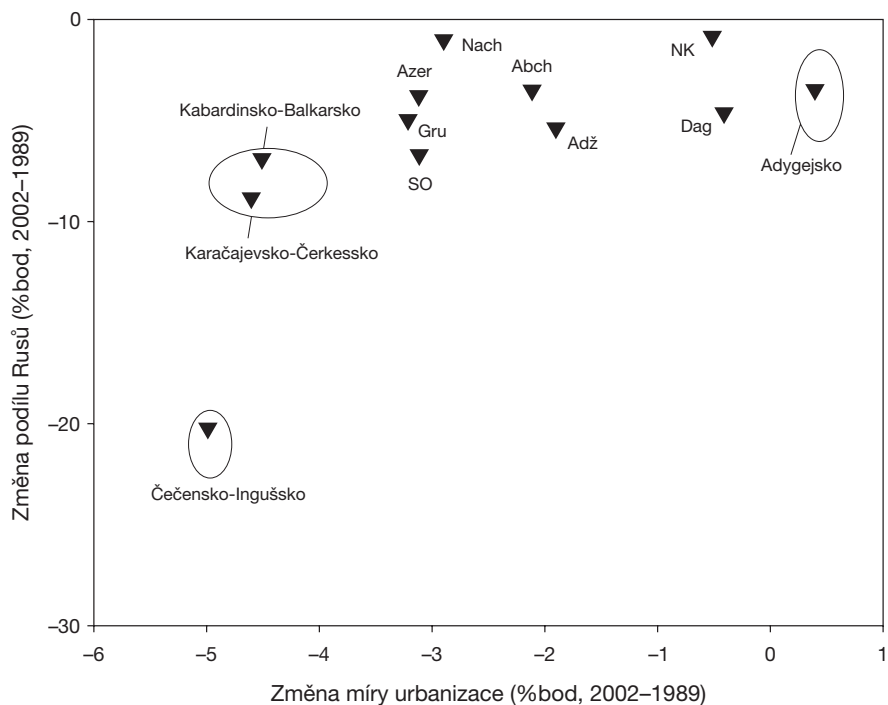
² Korenizace je preference titulárních skupin v rámci jejich autonomních území, rusifikace je porušování, de facto sovětizace národů, zejména prostřednictvím řízených migrací ruský mluvícího obyvatelstva.

Obr. 2 – Míra urbanizace a změna podílu titulárního etnika. Abch – Abcházie, Ady – Adygejsko, Adž – Adžárie, Arm – Arménie, Azer – Ázerbájdžán, ČI – Čečensko-Ingušsko, Dag – Dagestán, Gru – Gruzie, KaB – Kabardsko-Balkarsko, KaČ – Karačajsko-Čerkessko, NK – Náhorní Karabach, Nach – Nachičevan, SO – Severní Osetie. Zdroj: Census 1989, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005.

V období mezi posledním censem a prvními lety nového milénia došlo k mnoha kruciálním událostem, které etnickou mapu oblasti značně změnily. Do kategorie etnický vysoce homogenních entit (nad 90 %) přibýly Ázerbájdžán, Náhorní Karabach, Adžárie a Čečensko-Ingušsko (součtem dvou titulárních národů) a přes 80% hranici se dostala ještě Gruzie a Dagestán. Ve třech případech přitom došlo k velmi radikálnímu posunu o 20 procentních bodů a více (Náhorní Karabach, Abcházie, Čečensko – vlivem konfliktů), u dalších čtyř byl nárůst podílu titulárních skupin kolem 10 procentních bodů (Gruzie, Adžárie, Kabardsko, Severní Osetie). Ostatně podíl titulárních skupin rostl na úkor netitulárních i ve všech ostatních jednotkách, což také zaznamenává obrázek 2.

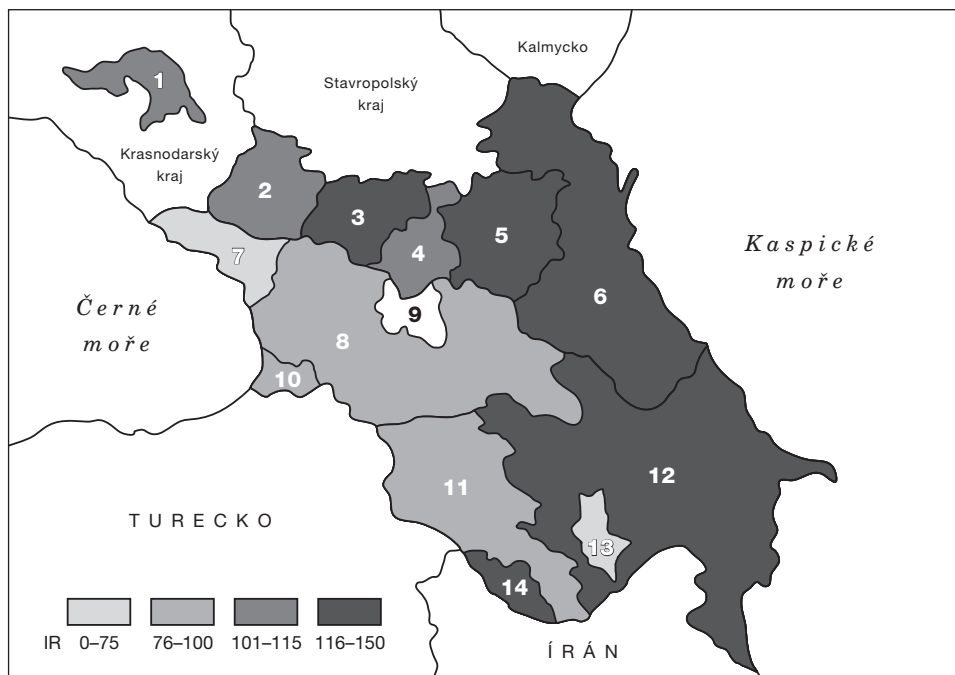
Z výše uvedeného tedy vyplývá, že docházelo převážně ke zjednodušování etnické struktury ve prospěch titulárních národů. Příčiny tohoto vývoje jsou různorodé, ale v zásadě lze vyvodit dvě generalizace. Za prvé, nejvýraznější populační změny ve prospěch titulárních etnik se staly ve válkou zasažených oblastech v důsledku etnických čistek. Za druhé, skupinou, která zaznamenala nejvyšší absolutní i relativní úbytek v rámci celého regionu, byli Rusové. Příčiny posledně zmíněného jevu spočívají jednak v nižší míře porodnosti Rusů oproti titulárním etnikům a jednak v dopadu rozpadu SSSR a ztrátě privilegovaného postavení, což vyvolalo emigrační tlaky (viz Heleniak 2003). Například obrázek 1 dokumentuje, že změna podílu Rusů v průběhu 90. let byla

Obr. 3 – Změna míry urbanizace a změna podílu Rusů. Abch – Abcházie, Ady – Adygejsko, Adž – Adžárie, Arm – Arménie, Azer – Ázerbájdžán, ČI – Čečensko-Ingušsko, Dag – Dagestán, Gru – Gruzie, KaB – Kabardsko-Balkarsko, KaČ – Karačajsko-Čerkessko, NK – Náhorní Karabach, Nach – Nachičevan, SO – Severní Osetie. Zdroj: Census 1989, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005.

výraznější, čím nižší bylo zastoupení titulární skupiny v roce 1989. Možným vysvětlením je intenzivnější pocit ohrožení vlastní identity v případě početnější přítomnosti odlišného (a navíc privilegovaného) etnika, což vyvolává větší tlak na obranu v podobě nacionalismu (viz Gellner 1992, Dostál 1999). Výjimkou jsou extrémně etnicky frakcionalizovaná Abcházie, kde Rusové vzhledem k politickým okolnostem ubývali pomaleji než jiné skupiny, a Adygejsko, kde ruské etnikum zcela dominuje. Naopak extrémních hodnot dosáhla emigrace Rusů v Čečensku, což je logický důsledek rusko-čečenského konfliktu.

Dalším důležitým trendem úzce souvisejícím s předchozím je snižování míry urbanizace. Tu lze na Kavkaze obecně označit za nízkou, nicméně regionální rozložení této proměnné bylo v době posledního sovětského censu značně extrémní (podobně jako u jiných společenských jevů), od necelých 30 % v Nachičevanu po téměř 70 % v Severní Osetii či Arménii (obr. 2). Významná byla diferenciace také uvnitř jednotek, což bylo dáno jejich rozmanitou etnickou strukturou, protože některé skupiny jsou tradičně více urbanizované (Rusové, Arméni, Osetové, Lakové) než zbytek populace (Kaiser 1994). Ve všech zkoumaných jednotkách (s výjimkou Adygejska) pak v intercensálním období došlo ke snížení podílu obyvatel žijících ve městech, což je odborníky dáváno do souvislosti zejména s hlubokou ekonomickou krizí 90. let v prostoru bývalého SSSR a pochopitelně emigrací nejvíce urbanizovaných etnik (Heleniak 2003; Rowland 2004, 2006; O’Loughlin et al 2007). Posledně řečený jev empiricky

Obr. 4 – Index růstu populace kavkazského regionu. 1 – Adygejsko, 2 – Karačajsko-Čerkesko, 3 – Kabardsko-Balkarsko, 4 – Severní Osetie, 5 – Čečensko-Ingušsko, 6 – Dagestán, 7 – Abcházie, 8 – Gruzie, 9 – Jižní Osetie, 10 – Adžárie, 11 – Arménie, 12 – Ázerbájdžán, 13 – Náhorní Karabach, 14 – Nachičevan. Zdroj: Census 1989, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005.

potvrzuje také obrázek 3, který koreluje změnu míry urbanizace a změnu podílu ruského etnika, které vzhledem ke společenskému vývoji na Kavkaze během sovětské éry patřilo k nejvíce urbanizovaným (též více vzdělané). Rozpad SSSR a vzestup nacionalismu (často protiruského) vedly k masivnímu odlivu Rusů a ruský hovořící alochtonní etnik, jejichž pozice v urbáním prostředí ostatní skupiny nezvládaly saturovat. Nejmarkantnější se to projevilo v severokavkazských republikách Karačajsko-Čerkesku a Kabardsko-Balkarsku a samozřejmě ve válkou ovlivněném Čečensko-Ingušsku. Důležité je, že i přes zaznamenaný deurbanizační proces se urbanizovanost titulárních etnik celkově mírně zvýšila, přičemž na dynamice jejich růstu se vedle migrací pochopitelně významně podílela též vyšší demografická vitalita (Rowland 2004, 2006, 2007, Eldarov a kol. 2007).

Odlisný průběh a intenzita migrací a různá natalita v jednotlivých entitách také diferencovaly populační vývoj v rámci regionu (viz Heliak 2003). Regionální rozdíly potvrzuje obrázek 4, kde je zaznamenan index růstu pro zkoumané jednotky. Nevýraznější populační deficit je evidován ve válkách poznamenané Abcházii a Náhorním Karabachu, ale překvapivě nikoliv v Čečensku-Ingušsku (což je ale velmi diskutabilní, viz výše). V podstatě je to způsobeno tím, že zatímco v Abcházii a Náhorním Karabachu měly vyhnané národnostní menšiny možnost azylu ve svých titulárních jednotkách (tj. Gruzii a Ázerbájdžánu), kde dodnes žijí se statutem válečných běženců, Cečenci tuto možnost neměly (s výjimkou dočasných uprchlických táborů v sousedním Ingušsku či Stavropolském kraji) a už v průběhu války se vraceli zpět (viz

Souleimanov 2005). Obyvatel dále ubylo v Gruzii, Adžárii a Arménii zejména z důvodu ekonomické migrace (Rowland 2006, 2007), naopak ve všech severních jednotkách a v Ázerbájdžánu populace v uvedené době rostla vlivem vyšší natality titulárních (kromě Osetů vesměs muslimských) etnik (Heleniak 2003). Při hodnocení této charakteristiky je tedy nutné přihlídnout jak ke kulturním (větší vliv v severní části), tak politickým a ekonomickým (spíše na jihu) specifickým kavkazského regionu. Následující odstavce se budou věnovat explanaci zmíněných trendů a odlišností ve vybraných entitách.

3. Etnické změny ve vybraných jednotkách

Arménie je tradičně etnicky vysoce homogenním státem, což se v poslední dekádě ještě zvýraznilo. Arméni jako titulární skupina tvořili 90 % populace státu již v roce 1989 a do konce tisíciletí svoji pozici ještě posílili. Byli prakticky jedinou skupinou, která v rámci země v poslední době početně rostla, i když celkový počet obyvatel se zejména vlivem arménsko-azerského konfliktu snížil mezi lety 1989–2001 o více než 90 000 (vesměs šlo o azerskou populaci). To je přičítáno zejména přílivu arménských imigrantů z Ázerbájdžánu, kde během konfliktu probíhaly etnické čistky. Dle údajů censu 2001 žilo v Arménii přes 146 tis. osob narozených v Ázerbájdžánu (včetně AO Náhorní Karabach). Při sčítání 1989 byli z menšin v Arménii nejpočetnější Azerové (přes 5 % populace) koncentrovaní v několika enklávách na severozápadě země a v regionu Sjunik (Zangezur) na jihu. Po vypuknutí etnických nepokojů koncem 80. let došlo k jejich úplnému odchodu (vyhnání), byť v samotné Arménii boje neprobíhaly (Rowland 2007).

Gruzie: Z etnografického pohledu se jedná o velmi zajímavou ale zároveň komplikovanou zemi, což se projevuje i na administrativním uspořádání a politickém vývoji. V roce posledního sovětského censu byly součástí Gruzínské SSR tři autonomní regiony, z nichž dva byly založeny na etnickém principu (Abcházie a Jižní Osetie). I po odečtení těchto dvou regionů vykazovala Gruzie vcelku nízkou míru homogenity, když Gruzíni jako titulární národ tvořili necelé tři čtvrtiny populace. O pozici druhého nejpočetnějšího etnika se zde vcelku vyrovnaně dělily tři skupiny: Arméni (region Džavachie a Tbilisi), Rusové (větší města, černomořské pobřeží) a Azerové (region Dolní Kartlie). Gruzínské konflikty, vliv nacionalistické politiky a ekonomická emigrace v 90. letech způsobily poměrně výraznou změnu struktury směrem k vyšší etnické homogenitě, ale na druhou stranu také značné populační ztráty. Dle censu 2002 se výrazně snížil počet Rusů (díky konfliktům v Gruzii velmi nepopulárních), pokles v absolutním vyjádření zaznamenaly i komunity Arménů a Azerů (i když podíl azerské populace zůstal stejný). Jedinou významnou skupinou, která vykázala absolutní i relativní růst, byli titulární Gruzíni, což je důsledek konfliktu v Abcházii a přílivu gruzínských běženců (v rámci censu 2002 jich bylo evidováno téměř 162 tis., viz Rowland 2006).

Abcházie: Před konfliktem byla Abcházie z etnického hlediska silně heterogenním regionem. Titulární skupinou jsou kavkazští Abcházové, kteří se však nepříznivým migračním vývojem v průběhu 19. a 20. století stali doslova minoritou ve vlastní zemi. V roce 1989 tvořili necelých 18 % veškerého obyvatelstva, když nejpočetnější nikoliv však většinovou národností byli Gruzíni. Kromě těchto dvou kavkazských etnik zde žilo ještě poměrně dost Rusů a Arménů (kolem 14 %), o řád méně Řeků. Krvavý gruzínsko-abcházský konflikt, který skončil jasným vítězstvím abcházsko-ruské koalice, způsobil obrovské demo-

grafické změny. Dá-li se současně oficiální statistice věřit, potom celkový počet obyvatel klesl o více než polovinu (nezávislé zdroje uvádějí až o tři čtvrtiny, viz International Crisis Group), přičemž jediná etnická skupina, která zaznamenala mírný růst, byli Abcházové. Ti se tak také stali nejpočetnější skupinou (ale nikoliv většinou) a vystřídali tím Gruzíny, kteří byli z větší části vyhnáni do vnitrozemí Gruzie. V současnosti je evidován pobyt Megrelů (zhruba pětina abcházské populace), což je gruzínská etnografická skupina žijící ve východních okresech Abcházie. Výrazné populační ztráty vykazuje statistika u ostatních menšin, nicméně jejich podíl na populaci se změnil jen mírně (u Arménů dokonce narostl), což je dáno jejich vztahy k titulární skupině (Rusové a Arméni v konfliktu podporovali abcházskou stranu; viz Cornell 2001).

Azerbájdžán: Při sovětském censu v roce 1989 titulární národ Azerové představoval přes 80 % z celkové populace (pro statistické účely se odečetly data za Náhorní Karabach, viz výše). V zemi žily ještě tři početnější národnosti – Rusové, Arméni a Lezgové. Posledně jmenovaní jsou autochtonním kavkazským národem a obývají regiony při hranicích s Dagestánem, největší koncentrací Rusů a Arménů byla zejména oblast Apšeronského poloostrova (zázemí Baku). Od 80. let v důsledku etnického napětí a nepokojů docházelo k masivní emigraci menšin, zejména Arménů, která vrcholila počátkem 90. let během karabašské války (odhadem uteklo či bylo vysídleno přes 200 tis. osob arménské národnosti). Výrazný exodus se týkal také ruské diaspory, která se zmenšila o dvě třetiny. V podstatě tak přibýval pouze titulární národ hlavně přirozenou měnou a v době války též migrací běženců z Arménie, Karabachu a okolních Armény okupovaných okresů (celkem bylo přesídleno cca 790 tis. osob; viz Rowland 2004). Díky uvedeným faktům je v dnešní době Azerbájdžán vysoce homogenní jednotkou (91 %), přičemž druhým nejpočetnějším národem se stali Lezgové. Podíl dalších autochtonních národností jako Tatů, Udínů či Talyšů je marginální, i když zejména u posledně jmenovaných se dlouhodobě projevují emancipační tendence (Lenkoranský okres).

Náhorní Karabach byl autonomií Arménů v rámci Azerbájdžánu, nicméně s početnou menšinou Azerů (skoro čtvrtina populace, 1989), která dlouhodobě vykazovala mnohem vyšší demografickou dynamiku než titulární skupina. Tento trend byl jednou z hlavních příčin politické nestability ve druhé polovině 80. let (viz Kaiser 1994), jež vyústila v krvavou válku. Ta skončila za přispění ruské armády de facto odtržením Karabachu od Azerbájdžánu a navíc obsazením okolních čistě azerských regionů. Konflikt doprovázely etnické čistky (z území Náhorního Karabachu odešlo či bylo vyhnáno odhadem asi 40 tisíc Azerů), jejichž výsledkem je etnicky zcela homogenní území. Vlivem následných ekonomických problémů a převažující emigrace obyvatel měl Náhorní Karabach při sčítání v roce 2005 zhruba o třetinu méně populace než v roce 1989.

Karačajsko-Čerkessko: Jednotka je autonomií dvou titulárních skupin: turkických Karačajců obývajících hlavně údolí Kavkazu a kavkazských Čerkesů žijících především v jeho předhůří a tedy v hlavním městě. Ani jejich součet při censu 1989 však nepřesáhl nejpočetnější skupinu, totiž Rusy. Během 90. let se demografická situace díky vyšší natalitě lépe vyvíjela ve prospěch domácích etnik, Rusů naopak postupně ubývalo, jak vlivem emigrace, tak nízké přirozené měny (Heleniak 2003). Tím se také změnilo etnické složení měst a došlo k vcelku výraznému snížení míry urbanizace (viz obr. 3). Nejpočetnější a zároveň politicky nejsilnější národností se dle nového censu stali Karačajci (stále však s méně než 50% podílem), Rusové zůstávají druhou nejpočetnější komunitou. Důležitý údaj představuje v tomto případě index relativního růstu, kte-

Tab. 1 – Vývoj podílu titulárních skupin v rámci jednotek

	1989 (%)	1999–2005 (%)	změna (procentní bod)	IRR ³ 2002/1989
Čečensko-Ingušsko				
Čečenci	57,8	71,7	13,9	1,24
Ingušové	12,9	23,2	10,3	1,80
Kabardsko-Balkarsko				
Kabardžané	48,2	55,3	7,1	1,15
Balkaři	9,4	11,6	2,2	1,24
Karačajsko-Čerkessko				
Karačajci	31,2	38,5	7,3	1,23
Čerkesové	9,7	11,3	1,6	1,16
Dagestán				
Avaři	27,5	29,4	1,9	1,07
Dargové	15,6	16,5	0,9	1,06
Kumykové	12,9	14,2	1,3	1,10
Lezgové	11,3	13,1	1,8	1,15
Lakové	5,1	5,4	0,3	1,07
Tabasaránci	4,3	4,3	0,0	0,99
Celkem titulární národy	76,7	82,9	6,2	1,08

Zdroj: Census SSSR 1989, Census RF 2002

rý poukazuje na rozdílnou demografickou dynamiku mezi Karačajci a Čerkesy (viz tab. 1). To může, vzhledem k historicky zatíženým vzájemným vztahům (z dob Stalinských deportací), emigrací ruské menšiny jako politického mediátora, ale také v důsledku specifického rozmístění etnik uvnitř jednotky, do budoucna zvýraznit etnopolitické tenze.

Kabardsko-Balkarsko: Z hlediska politického uspořádání, jazykovo-kulturních rozdílů, historie a demografického vývoje je na tom podobně také sousední Kabardsko-Balkarsko. I zde žije početná ruská menšina, byť její podíl není a nebyl tak významný. V roce 1989 tvořili nejpočetnější skupinu kavkazští Kabardžané (téměř polovina populace, žijí převážně v předhůří), zhruba třetinu Rusové a necelých deset procent turkičtí Balkaři obývající kavkazská údolí. Také v tomto případě během 90. let ubývalo především Rusů a jiných slovanských národů, naopak autochtonní skupiny vcelku rychle rostly. V tomto případě lze zaznamenat rychlejší růst Balkarů (viz tab. 1; obecně mají turkické národy rychlejší růst, což může souviset také s pokračující repatriací obyvatel ze Střední Asie) a i zde visí do budoucna hrozba etnických sporů, podepřena historickým traumatem stalinského vysídlení Balkarů. Celkově se populace jednotky zvýšila zhruba o pětinu a zvýšila se také míra etnické homogenity,

³ Relativní index růstu IRR = $(N_2 \times C_1) / (N_1 \times C_2)$ postihuje, zda roste jedna skupina rychleji než druhá ve srovnání s celkovým vývojem obyvatelstva dané entity. N = počet příslušníků dané národnosti, C = celkový počet obyvatel dané jednotky; 1, 2 = časový horizont (1 – census 1989, 2 – poslední census).

když většinou Kabardané přesáhli nadpoloviční většinu populace. Odchodem ruský hovořících skupin lokalizovaných převážně ve městech došlo k výraznému snížení urbanizovanosti entity.

Čečensko-Ingušsko bylo před rozdělením na dvě entity domovem titulárních kavkazských etnik Čečenců a Ingušů. Jejich podíl se po repatriaci ze stalinského vyhnání (po roce 1957) v rámci jednotky rychle zvyšoval jak migrací, tak zejména vlivem přirozeného růstu (míra plodnosti v roce 1989 dosahovala v průměru 2,7 dítěte na ženu, oproti 1,6 v případě ruské populace). Před rozpadem SSSR a ničivými válkami tak představovaly titulární skupiny dohromady asi 70 % společnosti, druhá nejpočetnější národnost Rusové necelou čtvrtinu (jejich absolutní počet i podíl se snižoval již v předchozích desetiletích). Dle oficiálních dat převzatých z censu 2002, se populace Čečenska a Inguška (pro srovnatelnost byly statisticky sloučeny) zvýšila zhruba o čtvrtinu, přičemž v důsledku čečenských válek utekla absolutní většina ruské populace (odhadem 250 tis. osob). V dnešní době je tak celá oblast prakticky etnicky homogenní, zůstává pouze malá menšina Rusů. Co se týče celkového vývoje populace, rychlejší růst je patrný u Ingušů, ale údaje za Čečensko je nutno posuzovat s jistou rezervou, protože jsou ovlivněné v době censu probíhajícím konfliktem. Ten pochopitelně vyvolal masivní vlnu emigrace (jenom v Moskvě žije několik desítek tisíc Čečenců), na druhou stranu zejména počátkem 90. let v euforii „čečenské revoluce“ pokračoval návrat obyvatel vysídlených do středoasijských stepí, kteří tak vytlačovali přistěhovalce hlavně slovanského původu (viz Souleimanov 2005).

Dagestán nebyl v podstatě jako jediný na Kavkaze založen na národnostním principu, tj. jako domov titulárního etnika, ale na principu multietnickém. Někdy je ve statistikách udáván výraz „dagestánské národy“, což je ovšem velmi nepřesné. V podstatě lze populaci Dagestánu rozdělit do tří skupin: 1. Nejpočetnější jsou kavkazské národy (asi 75 %) mezi něž patří Avari (zhruba ¼ dagestánské populace), dále například Dargové a Lezgové, 2. turkická etnika zastupují Kumykové, Azeři či Nogajci, 3. slovanské národy představují hlavně Rusové. Během 90. let došlo prakticky k jediné významnější změně v rámci etnické struktury, kterou představoval odliv zhruba čtvrtiny ruského obyvatelstva. Ostatní národnosti populačně rostly, nicméně vzájemný poměr zůstal zachován (viz tab. 1). Mírně vyšší dynamiku růstu měli Lezgové a Kumykové, ale výraznější vliv na jejich zastoupení ve společnosti to nemělo (řádově desetiny procenta). Typické je míšení jednotlivých etnik v důsledku migračního procesu (směr hory–nížiny), který teoreticky při vzniku etnicky konkurenčního prostředí (zejména soupeření o půdu a vodu) může vést k destabilizaci celé dagestánské společnosti (Eldarov a kol. 2007). Zvláště bude-li ve své etnické komplikovanosti ztrácet společného nepřítele či naopak prostředníka v podobě ruské diaspory a ruského jazyka jako lingua franca.

4. Závěr

Etnická struktura celého regionu skutečně prodělala během 90. let zásadní změny. Obecně lze říci, že byly dvojího druhu: změny dané přirozeným demografickým vývojem a změny zapříčiněné přímými válečnými událostmi či vycházející z trvalého etnického napětí na Kavkaze (v mnoha případech pak kombinací obojího). Důležitým poznatkem je rozdílný vývoj pro severní a jižní část regionu. Konkrétně se celkový počet obyvatel na jižním Kavkaze s výjimkou muslimského (demograficky vitálního) Ázerbájdžánu snižoval (samozřej-

mě jako důsledek konfliktů a následných ekonomických potíží), v severních republikách se bez výjimek zvyšoval vlivem vysoké přirozené měny místních národů.

Celkově docházelo k homogenizaci entit ve prospěch titulárních etnik, což je důsledek nacionalistických politik, které nadržují vždy „domácím“ a cizí elementy buď přímo fyzicky vytlačují nebo je diskriminují prostřednictvím institucionálních překážek (oficiální jazyk, potíže v zaměstnání, apod.). Ti potom volí buď emigraci či konfrontaci. Příkladem pro první variantu jsou Rusové, dříve všudypřítomná složka každé místní společnosti, která z Kavkazu pomalu ale jistě mizí (netýká se vojensko-politické ani ekonomické přítomnosti). Mezi rokem 1989 a počátkem nového tisíciletí emigrovalo z Kavkazu zhruba 900 tis. Rusů (měreno dle censů), přičemž v některých entitách zůstali prakticky pouze osoby ve smíšených manželstvích, či staří lidé (Karabach, Arménie, Gruzie, Čečensko; O'Loughlin et al 2007). Zde je opět patrný rozdíl mezi jihem a severem, kdy větší exodus zažily jižní republiky. Nicméně také na severu je znát vliv protiruských nálad (byť do přímé konfrontace se odvážili pouze Čečenci) a Rusové i pod tlakem vyšší reprodukce místních národů raději odcházejí do vnitrozemí Ruska. Co se týče dobrovolné emigrace menšin, našly by se i jiné příklady: Arméni (mimo kauzu karabašské války), Řekové, ale také, i když nebyli výše zmíněni, Židé (hlavně z Gruzie a Ázerbájdžánu). Tento jev se negativně odráží také na urbanizačním procesu, neboť emigrace zmíněných etnik, která patřila k více urbanizovaným, vedla k celkovému snížení míry urbanizace v regionu.

Konfrontaci na bázi nacionalistické politiky volily menšiny (či většiny) v několika zmíněných příkladech a prakticky vždy končila tragédií pro jednu či druhou stranu. V důsledku etnických čistek bylo přesídleno odhadem na 1 milion obyvatel, což sice vedlo k nacionalisty kýchžené etnické homogenitě, na druhou stranu ale také k demografické a ekonomické krizi daných společností. Vlivem zakonzervování současného stavu konfliktů za přispění ruské strany, která si tak vytváří efektivní nástroj k prosazování dlouhodobých zájmů, je nepravděpodobné, že by v nejbližší době mohlo dojít k návratu uprchlíků. K pesimismu dále svádí skutečnost, že ani katastrofické následky způsobené válkami neodradily etnické vůdce od pokračování nacionalistických politik v současnosti. Nutno dodat, že z pohledu modernistických teorií je nacionalizace multietnické kavkazské společnosti přirozeně ovlivněna rychle se měnícím prostředím, ve kterém se zvýrazňují kulturní rozdíly a zvyšuje se vzájemná kompetice o zdroje a moc. V tomto aspektu se zdá, že některé severokavkazské entity kopírují demografický i politický vývoj svých jižních sousedů před vypuknutím konfliktů. Silný katalyzátor nacionalismu zde navíc představuje nešťastně zvolené multititulární uspořádání jednotek, které nerespektuje politické a etnické hranice. Velikou hrozbou pro celý region se může stát především zvýraznění kulturního rozhraní mezi kavkazskými a turkickými národy (ostatně etnická solidarita se již uplatnila během abcházské a čečenské války) na pozadí velmi dynamického demografického vývoje a výraznější nacionalizace politiky při stávajícím úbytku Rusů. Takový scénář by pravděpodobně přinesl podobné tragédie, jaké byl svět svědkem v jihokavkazském regionu. Jestli se tato vize naplní, záleží také na ruské národnostní politice (či geopolitice), a to je vzhledem ke předchozím zkušenostem s rolí Ruska na Kavkaze minimálně varující.

Autor děkuje prof. Petru Dostálovi, M.A., Ph.D. za pomoc při zpracování tohoto článku.

Literatura:

- BAAR, V. (2005): Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století. Ostravská univerzita, Ostrava.
- CORNELL, S. (2001): Small nations and great powers: a study of ethnopolitical conflict in the Caucasus. Routledge Curzon, London.
- DOSTÁL, P., KNIPPENBERG, H. (1979): The "Russification" of Ethnic Minorities in the USSR. *Soviet Geography: Review and Translation*, XX, č. 4, s. 197–219.
- DOSTÁL, P. (1989): Regional interests and the national question under Gorbachev. In: Bon, A., van Voren, R. (eds.): *Nationalism in the USSR: Problems of Nationalities*. Second World Center, Amsterdam, s. 28–43.
- DOSTÁL, P. (1993): Ethno-national aspirations in the Soviet Union and its successor regimes: juggling with options. In: O'Loughlin, J., van der Wusten, H. (eds.): *The New Political Geography of Eastern Europe*. Belhaven Press, London. s. 89–114.
- DOSTÁL, P. (1999): Ethnicity, mobilization and territory: an overview of recent experiences. *Acta Universitatis Carolinae 1999 Geographica*, č. 1, s. 45–57.
- DROBIZHEVA, L. (1996) *Ethnic Conflict in the Post-Soviet World: Case Studies and Analysis*, Sharp, New York.
- DUNLOP, J. B. (1998): *Russia confronts Chechnya: roots of a separatist conflict*. Cambridge University Press, Cambridge.
- ELDAROV, E. M., HOLLAND, E. C., ALIYEV, S. M., ABDULAGATOV, Z. M., ATAYEV, Z. V. (2007): Resettlement and Migration in Post-Soviet Dagestan. *Eurasian Geography and Economics*, č. 2, s. 226–248.
- GALL, C., de WAAL, T. (2000): *Čečensko: vítězství a prohry* (přeložil Milan Dvořák). Themis, Praha.
- GELLNER, A. (1993): *Národy a nacionalismus*. Hříbal, Praha.
- GOLDENBERG, S. (1994): *Pride of small nations: the Caucasus and post-Soviet disorder*. Zed Books, London.
- HELENIAK, T. (2003): The 2002 Census in Russia: Preliminary Results. *Eurasian Geography and Economics*, č. 6, s. 430–442.
- International Crisis Group (2006): *Abkhazia Today*, Europe Report No. 176, 15 September 2006, ISC, Tbilisi/Brussels, <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4377&l=1>.
- KAISER, R. J. (1994): *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- LIEVEN, A. (1998): *Chechnya: Tombstone of Russian power*. Yale University Press, New Haven.
- MENON, R., FEDOROV, J., NODIA, G. (1999): *Russia, The Caucasus and Central Asia – The 21st Century Security Environment*. EastWest Institute, New York.
- O'LOUGHLIN, J., KOLOSOV, V., RADVANYI, J. (2007): The Caucasus in a Time of Conflict, Demographic Transition, and Economic Change. *Eurasian Geography and Economics*, č. 2, s. 135–156.
- PIPES, R. (1997): *The Formation of the Soviet Union: Communism and Nationalism, 1917–1923*. Harvard University Press.
- ROWLAND, R. H. (2004): National and Regional Population Trends in Azerbaijan. *Geography and Economics*, č. 4, s. 285–315.
- ROWLAND, R. H. (2006): National and Regional Population Trends in Georgia, 1989–2002: Results from the 2002 Census. *Eurasian Geography and Economics*, č. 2, s. 221–242.
- ROWLAND, R. H. (2007): Recent Demographic Trends in Armenia: Results of the 2001 Census and Update to 2006. *Geography and Economics*, č. 1, s. 73–94.
- ROWLAND, R. H. (2008): Population Trends in a Contested Pseudo-State: The Case of Nagorno-Karabakh. *Geography and Economics*, č. 1, s. 99–111.
- SOULEIMANOV, E. (2005): *Rusko-čečenský konflikt*. Disertační práce. FSV UK, Institut politologických studií, katedra mezinárodních vztahů, Praha.
- STRÍTECKÝ, V. (2005): *Federalism as the cause of ethnopolitical conflict: case of Georgia*. Rigorózní práce. Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Praha.
- SUNY, D. G. (1994): *The making of the Georgian nation*. Bloomington Indiana University Press.
- ŠMÍD, T., VAŇURA, V., eds. (2007): *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru. Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)*, Brno.
- TIŠKOV, V. (1996): *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: The Mind of Aflame*. United Nations Research Institute for Social Development, London.

- TOMEŠ, J. (2008): *Ozbrojené konflikty po konci studené války*. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Prf, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.
- TRENIN, D., MALASHENKO, A., LIEVEN, A. (2004): *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia*. Carnegie Endowment, Washington.
- YUSUPOV, M. (2003): *The Census in Chechnya*. Papers presented to the 8th convention of the Association for the Study of Nationalities, April 3–5, 2003.

Statistická data:

- Abchazija v cifrach. Upravlenie gosudarstvennoj statistiki, Suchumi, 2004, <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>.
- Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi: 1999-cu il əhalinin siyahıya alınması məlumatları əsasında, <http://www.azstat.org/statinfo/demographic>.
- Federalnaja služba gosudarstvennoj statistiki: Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. Moskva, <http://www.perepis2002.ru>.
- GOSKOMSTAT (1992): *Nekotore pokazateli karakterizujuščie nacionalnyj sostav naselenija rossijskoj federacii (po danyj perepisi naselenija 1989 g.)*, Tom II, Goskomstat Rossijskoj federacii, Moskva.
- GOSKOMSTAT (1996): *1989 USSR Population Census*. East View Publications, Minneapolis.
- National Statistical Servis of NKR: *The Results of 2005 Census of the Nagorno-Karabagh Republic*, <http://census.stat-nkr.am>.
- National Statistical Servis of the Republic of Armenia: *The results of census of Republic of Armenia of 2001*, <http://docs.armstat.am/census/engcontent.php>.
- State Department of Statistics of Georgia: *Population Census 2002*, <http://www.statistics.ge>.

S u m m a r y

CHANGES IN ETHNIC STRUCTURE IN THE CAUCASUS REGION SINCE THE END OF THE 1980'S: PRIMARY STATISTICAL ANALYSIS

The rise of nationalism in the second half of the 1980s in the Caucasus resulted in six ethnic conflicts and has significantly changed the ethnic map of the 13 ethno-political entities of the region. This article dealing with these changes is based upon the analysis of Soviet and post-Soviet census data and literature research. It evaluates changes in share of the titular groups (i.e. ethnic homogeneity) in population development, changing share of the Russian minority, urbanization level and population growth.

Post-1991 ethnic cleansing processes leading to homogenization of the local ethno-territorial units and interventions of the Russian army enforcing cease-fire were common characteristics of all conflicts. To enforce its geopolitical aims, Russia has been using ethnic conflicts and local governments for advancing its own interests.

As a consequence of the rising nationalism and conflicts, the level of ethnic homogeneity increased significantly in favour of the titular groups. Ethnic tensions, ethnic cleansing wars and natural growth (higher birth rate of the titular groups) largely contributed to changes in homogeneity in the region. There were only two ethno-territorial units with the homogeneity level above 90 % in 1989 (see Fig. 1). At the beginning of the new millennium there were four more units in this situation and shares of the titular groups increased in all units (Fig. 2). These changes in the ethnic structure were leading to a decreasing share of the Russian population in most of the units (see Fig. 1). The changes can be explained both by existing anti-Russian mood and a low birth rate level of Russians in comparison with the local ethnic groups. The decrease of the Russian population largely contributed to a decreasing urbanization level in the whole region (see Fig. 3). However, the urbanization level of the titular groups was slightly growing at the same time. There are evident differences between the North and the South Caucasus; all northern units experienced a population growth and the southern ones (with the exception of Azerbaijan) experienced a population decrease (see Fig. 4).

The most significant changes in the ethnic homogeneity took obviously place in territories of ethnic conflicts. For example as a result of the war in Nagorno Karabakh, all Azeri fled Armenia and all Armenians and most Russians fled Azerbaijan. The Nagorno Karabakh enclave gained de facto independence as a purely Armenian area including surrounding

districts in Azerbaijan. Important shifts in the ethnic structure occurred also in Abkhazia. Most people of the Georgian majority emigrated due to the conflict and the titular Abkhazians have become the most numerous group. The most substantial change in the northern part of Caucasus took place in Chechnya, where all Russians fled from their homes due to wars with the Chechens. In the multi-cultural units of Karachay-Cherkessia, Kabardino-Balkaria and Dagestan there occurred a population decrease in allochthonous ethnic groups. Different trends of population growth of the titular groups in the units concerned were significantly influenced by a rapid growth of the Turkic ethnic groups compared to the Caucasians ones (see Tab. 1). These population trends can induce a sensitive context of future political stability of the region.

The article documents the impacts of political nationalism, ethnic tensions and differences in natural demographic growth on the changing regional ethnic map of the Caucasus in the inter-census period. Ongoing clear tendencies to nationalistic policymaking combined with the progressing Russian ethnic policies can lead to tragedies similar to those which took place in the region in the 1990s.

Fig. 1 – Titular ethnic share in 1989 (axis x) and change in share of Russians between 1989–2005 (axis y). Abch – Abkhazia, Ady – Adyghea, Adž – Adjaria, Arm – Armenia, Azer – Azerbaijan, ČI – Chechnya-Ingushetia, Dag – Dagestan, Gru – Georgia, KaB – Kabardino-Balkaria, KaČ – Karachai-Cherkessia, NK – Nagorno Karabak, Nach – Nakhchevan, SO – North Ossetia. Zdroj: Census 1989, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005.

Fig. 2 – Urbanization rate in 1989 (axis x) and titular ethnic share change between 1989–2005 (axis y). Abch – Abkhazia, Ady – Adyghea, Adž – Adjaria, Arm – Armenia, Azer – Azerbaijan, ČI – Chechnya-Ingushetia, Dag – Dagestan, Gru – Georgia, KaB – Kabardino-Balkaria, KaČ – Karachai-Cherkessia, NK – Nagorno Karabakh, Nach – Nakhchevan, SO – North Ossetia. Source: Census 1989, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005.

Fig. 3 – Urbanization rate change (axis x) and change in the share of Russians between 1989–2005 (axis y). Abch – Abkhazia, Ady – Adyghea, Adž – Adjaria, Arm – Armenia, Azer – Azerbaijan, ČI – Chechnya-Ingushetia, Dag – Dagestan, Gru – Georgia, KaB – Kabardino-Balkaria, KaČ – Karachai-Cherkessia, NK – Nagorno Karabakh, Nach – Nakhchevan, SO – North Ossetia. Source: Census 1989, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005.

Fig. 4 – Growth population index for Caucasian region 1989–2005. 1 – Adyghea, 2 – Karachai-Cherkessia, 3 – Kabardino-Balkaria, 4 – North Ossetia, 5 – Chechnya-Ingushetia, 6 – Dagestan, 7 – Abkhazia, 8 – Georgia, 9 – South Ossetia, 10 – Adjaria, 11 – Armenia, 12 – Azerbaijan, 13 – Nagorno Karabakh, 14 – Nakhchevan. Source: Census 1989, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005.

Autor je postgraduálním studentem katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: libjel@atlas.cz.

Do redakce došlo 6. 1. 2009